

Suvremena demografska obilježja braka i obitelji u Hrvatskoj

Vuglač, Leon

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:603034>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Leon Vuglač

**SUVREMENA DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA
BRAKA I OBITELJI U HRVATSKOJ**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Leon Vuglač

**SUVREMENA DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA
BRAKA I OBITELJI U HRVATSKOJ**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Monika Komušanac

Zagreb, 2023.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
1. 1. Predmet istraživanja	1
1. 2. Metodološki pristup i dosadašnja istraživanja	1
2. DEMOGRAFSKI TRENDOVI U HRVATSKOJ NAKON 1991. GODINE.....	2
2. 1. Prirodno kretanje stanovništva od 1991. godine do danas	2
2. 2. Prostorno kretanje stanovništva od 1991. godine do danas	4
3. OBILJEŽJA DRUGE DEMOGRAFSKE TRANZICIJE U HRVATSKOJ	7
3. 1. Pojam i definicija „druge demografske tranzicije“	7
3. 2. Suvremene karakteristike fertiliteta (županijska, regionalna i nacionalna razina).....	8
3. 3. Tipovi obitelji u Hrvatskoj prema broju članova i broju djece	14
3. 4. Nupcijalitet i divorcijalitet u Hrvatskoj.....	17
3. 5. Ostala odabrana obilježja druge demografske tranzicije u Hrvatskoj.....	20
4. PERSPEKTIVA BRAKA I OBITELJI U HRVATSKOJ S DEMOGRAFSKOG ASPEKTA	22
5. ZAKLJUČAK	23
Popis literature	24
Popis izvora podataka	25
Popis tablica	28
Popis slika	28

1. UVOD

1. 1. Predmet istraživanja

U ovom radu nastojat će se približiti suvremena sociodemografska kretanja koja se direktnim i indirektnim putem reflektiraju na brak i obitelj u Hrvatskoj. U prvotnom planu, to su četiri primarne demografske sastavnice: natalitet, mortalitet, emigracija i imigracija. Na kulturološkom planu veliku ulogu ima druga demografska tranzicija koja je karakteristična za posttranzicijske zemlje s visokom razinom razvijenosti. Valja napomenuti kako diferencijalni indikatori utječu na koncentraciju razvijenosti procesa druge demografske tranzicije, a pokazatelji koji će se obrađivati u ovom radu su: suvremene karakteristike fertiliteta kroz prizmu totalne stope fertiliteta (TFR), kretanje stopa nupcijaliteta i divorcijaliteta, tendencije sklapanja vjerskih i građanskih brakova, prosječna dob stanovništva koji ulaze u prvi brak te pad/porast broja bračnih i izvanbračnih zajednica. Naposljetku će se pokušati na makro razini izdvojiti buduće sustavne potrebe Hrvatske koji su usko povezani sa svojim povijesnim (ne) prilikama.

1. 2. Metodološki pristup i dosadašnja istraživanja

Ovaj rad baziran je na principu analize vitalno-statističkih podataka uz primarni oslonac na popise stanovništva u recentnim razdobljima. Potrebno je istaknuti kako je potpuna egzaktnost svih podataka popisivanjem stanovništva gotovo nemoguća, osobito kada se govori o migracijama stanovništva. Najopsežniju recentnu analizu braka i obitelji u Hrvatskoj proveo je Ivan Majstorić u svojem stručnom radu naziva „Demogeografski aspekt promjene obitelji i braka u Hrvatskoj“ (Majstorić, 2019). Nadalje, u radu se statistički podatci ponajviše crpe iz Državnog zavoda za statistiku (DZS), a dosadašnja istraživanja o braku i obitelji u Hrvatskoj nudi niz autora kao što su: Aračić, 1995, Akrap, 1999, Akrap i Živić, 2001, Živić, 2003, Čipin i Međimurec, 2017 i dr., a poslužiti će i nedavno istraživanje studentskih stavova o toj tematici Boneta i Mrakovčić, 2021. Što se tiče općenitih demografskih teorija i njihovih procesa u Hrvatskoj najviše pišu: Šterc, 2023, Šterc i Komušanac, 2012, Van de Kaa, 1987, Van de Kaa 2003, Wertheimer-Baletić, 1999, Wertheimer-Baletić, 2004, Wertheimer-Baletić, 2013, Wertheimer-Baletić, 2017, Nejašmić, 2014, Čipin i Strmota, 2014 i dr.

2. DEMOGRAFSKI TRENDOVI U HRVATSKOJ NAKON 1991. GODINE

2. 1. Prirodno kretanje stanovništva od 1991. godine do danas

Wertheimer-Baletić (1999) navodi kako „prirodno kretanje stanovništva implicira postojanje bioloških čimbenika i procesa u osnovnim tokovima tog kretanja pri čemu su osnovne sastavnice natalitet (rodnost) i mortalitet (smrtnost) stanovništva“. Hrvatsku u posljednja tri desetljeća karakterizira prirodna depopulacija koja je postala neminovna odrednica demografskih, socioloških, gospodarskih i inih čimbenika hrvatskoga društva. Wertheimer-Baletić (2017) u svojem radu iznosi da „prirodna depopulacija u određenoj zemlji označava prirodno izumiranje, prirodno nestajanje stanovništva koje se u tzv. zatvorenom tipu populacije¹ događa u uvjetima kada broj umrlih osoba kontinuirano i dugoročno nadvisuje broj živorođene djece“. Budući da potonje demografske sastavnice utječu na razvojne trendove određenog društvenog uređenja, potrebno ih je evaluirati na razini države. Prema navedenom, u obzir će se uzeti dostupni podatci prirodnog kretanja stanovništva u Hrvatskoj od 1991. do 2022. godine.

Tablica 1 ukazuje na prirodno kretanje stanovništva Hrvatske prema popisnim godinama od 1991. do 2021. godine u kojoj je zamjetan linearan trend prirodnog pada broja stanovnika. Drugim riječima, broj umrlih premašuje broj rođenih osoba unutar svake popisne godine i kontinuiranim slijedom povećava negativnu prirodnu promjenu. Tako se broj živorođenih osoba 1991. godine s 51 829 osoba sveo na 36 508 osoba trideset godina kasnije, a broj umrlih povećao s 54 832 na 62 712 osoba u istom promatranom razdoblju. Prirodna promjena² 1991. godine iznosila je -3 003 stanovnika, a 2021. godine -26 204 stanovnika. Nadalje, u literaturi se nerijetko koriste pokazatelji kao što su stopa nataliteta³ i stopa mortaliteta⁴ zbog egzaktnije i adekvatnije analize prirodnog kretanja stanovništva. Maksimalna stopa nataliteta u promatranim popisnim godinama iznosila je 10,8 ‰ u 1991. godini dok je minimalna stopa nataliteta generirala 9,2 ‰ u 2001. godini. S druge strane, najveća stopa mortaliteta zabilježena je 2021. godine s 16,1 ‰, a najmanja 11,2 ‰ unutar 2001. godine. Time su prethodna četiri popisa stanovništva skrenula pozornost na sve izraženije negativne procese prirodnog kretanja.

¹ Prema postojećoj demografskoj tipologiji, zatvoreni tip populacije označava razvoj stanovništva određene zemlje u uvjetima kada se apstrahira od utjecaja migracije (uz pretpostavku da nema migracije) (Wertheimer-Baletić, 2017.).

² Dobivena razlikom broja rođenih (natalitet) i umrlih (mortalitet).

³ Broj rođenih osoba na tisuću stanovnika.

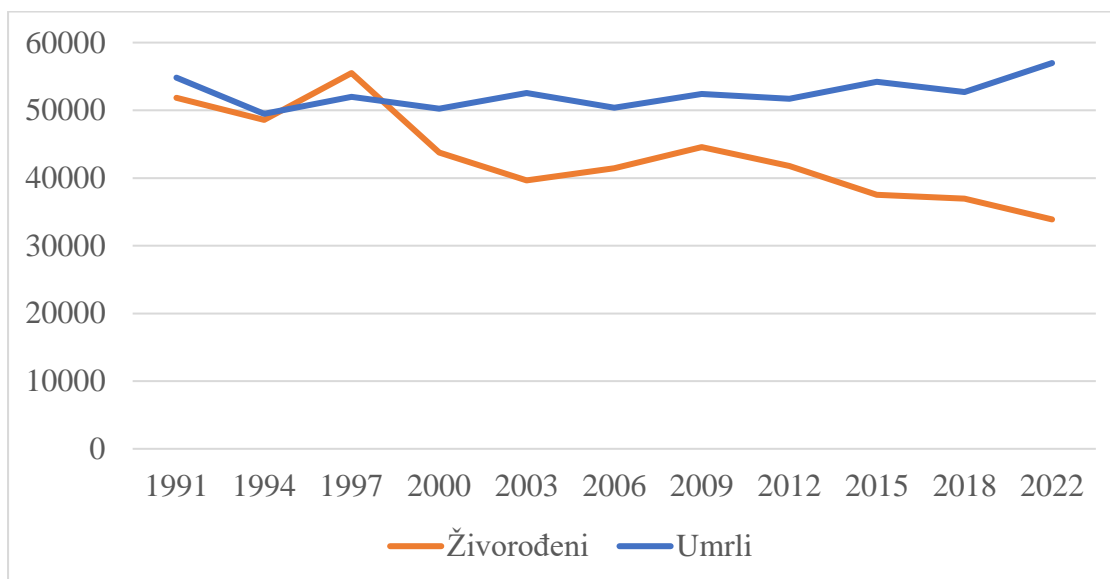
⁴ Broj umrlih osoba na tisuću stanovnika.

Tablica 1. Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske prema popisnim godinama od 1991. do 2021. godine

Popisna godina	Živorodeni	Umrli	Prirodna promjena (apsolutni iznos)	Stopa nataliteta	Stopa mortaliteta	Prirodna promjena (u ‰)
1991.	51 829	54 832	-3 003	10,8	11,4	-0,6
2001.	40 993	49 552	-8 559	9,2	11,2	-1,9
2011.	41 197	51 019	-9 822	9,4	11,6	-2,2
2021.	36 508	62 712	-26 204	9,4	16,1	-6,7

Izvor: HZJZ, 2022

Statistički podatci prirodnog kretanja stanovništva u Hrvatskoj raspoloživi su na godišnjoj razini. Slika 1. prikazuje linijski trend prirodnog kretanja stanovništva s manjim oscilacijama unutar analiziranog razdoblja između 1991. i 2022. godine. U potonjem razdoblju, prirodni pad stanovništva zabilježen je u svim analiziranim godinama izuzev 1996. i 1997. godine. Primaran razlog je taj što podatci nisu prikupljeni za tada okupirano područje Hrvatske (DZS, 2006). Prema spomenutom, u 1996. godini rođeno je 53 811 osoba dok je broj umrlih iznosio 50 636 osoba, a godinu dana kasnije broj rođenih ponovno je premostio broj umrlih za 3 537 osoba (HZJZ, 2022). Time se 1997. godina uzima kao posljednja godina prirodnog prirasta na nacionalnoj razini recentnog razdoblja. Razlozi nepovoljnih trendova prirodnog kretanja očituju se u diferencijalnim uzrocima. „Bitni specifični uzroci nastalog prirodnog smanjenja stanovništva u 1990-ima i početkom 21. stoljeća su: a) otprije, a naročito od 1980-ih godina ubrzano smanjivanje prirodnoga prirasta prema nultoj razini; b) ratna agresija na Hrvatsku početkom 1990-ih godina koja je povećala mortalitet i uvjetovala "depresiranje" nataliteta; c) nastavak iseljavanja pretežno mlađih ljudi povezano s ratnim prilikama, povećanjem nezaposlenosti i privrednom recesijom (nakon 1994. godine)“ (Wertheimer-Baletić, 2004, 639). Uz konstantnost kvantitativnih varijacija prirodnog pada stanovništva, valja naglasiti kako je ulazak Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine intenzivirao prirodnu depopulaciju stanovništva i dosegnuo svoj vrhunac 2021. godine. U toj godini broj rođenih iznosio je 36 508 osoba, a broj umrlih generirao je 62 712 osoba čime je prirodnim putem postignuta rekordna razina negativne prirodne promjene od -26 204 stanovnika (HZJZ, 2022).

Slika 1. Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske od 1991. do 2022. godine

Izvor: HZJZ, 2022.; DZS, 2023.

2. 2. Prostorno kretanje stanovništva od 1991. godine do danas

„Pojam migracija stanovništva (mehaničko kretanje) označava prvenstveno prostornu pokretljivost, odnosno prostornu mobilnost stanovništva“ (Wertheimer-Baletić, 1999, 281). Prema Nejašmiću (2014, 406), „kao sastavnica ukupnoga kretanja stanovništva migracija djeluje: a) na veličinu ukupnog stanovništva i njegov prostorni razmještaj, b) na sastavnice prirodnog kretanja (rodnost i smrtnost) i c) na sastav stanovništva (demografski, društveno-gospodarski i kulturno-antropološki)“. Tako se razlučuju osnovni pojmovi kao što su emigracija (iseljavanje) i imigracija (useljavanje) stanovništva unutar ili izvan državnih granica. „Postoje tri osnovna izvora za proučavanje migracije (unutarnje i vanjske): a) registri stanovništva, b) popisi stanovništva i c) ankete o migraciji“ (Wertheimer-Baletić, 1999, 294). Budući da Hrvatska nema zakonski reguliran registar stanovništva, podatci vezani uz migracije oslanjaju se isključivo na vitalno-statističke metode i popisivanja stanovništva koji se provode svakih deset godina. Time se u pitanje dovodi cjelovita egzaktnost podataka o migracijama unutar i izvan državnog teritorija, a tendencija praćenja migracija je zbog potonjih razloga izuzetno kompleksne naravi.

Ratna agresija na Hrvatsku 1990-ih godina uzrokovala je niz poteškoća u praćenju prostornog kretanja stanovništva zbog značajnih količina prognanika i izbjeglica. Kao što Izvešće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i

raseljenih osoba (1998, 12) navodi, „najveći je dio njih zbrinut preko Ureda za prognanike i izbjeglice te se statistički vode kao prognanici (njih oko 550.000 u 1991. godini) dok su 148 000 osoba zbrinule treće zemlje: Njemačka, Austrija, Slovenija, Mađarska, itd.“ Također, u prethodno spomenutom Izvješću (1998, 7) konstatira se da se „broj izbjeglica iz Hrvatske u trećim zemljama, uglavnom zapadnoeuropskim, uvijek moglo samo procijeniti zbog nepostojanja preciznih evidencija i kratkog boravka većine izbjeglica u inozemstvu“. Većina podataka ukazuje na okvirne procjene i ne daje relevantne informacije o točnom broju osoba koje su se u tom razdoblju vratile ili napustile Hrvatsku. Na taj način posebice je onemogućena prikladna analiza prostornog kretanja stanovništva tog razdoblja. Shodno svemu navedenom, potrebno je u ovom radu detaljnije analizirati prostorno kretanje stanovništva Hrvatske koje u obzir uzima jednogodišnja razdoblja počevši od kraja Domovinskog rata i završetka mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja, tj. od 1998. do 2022. godine.

U tablici 2. su prikazani podatci prostornoga kretanja stanovništva po jednogodišnjim razdobljima od 1998. do 2022. godine u Hrvatskoj. Statistički su zabilježena neprekidna doseljavanja i odseljavanja stanovništva na godišnjoj razini pomoću kojih se izračunava migracijska bilanca. Migracijska bilanca dobiva se izračunom razlike doseljenih i odseljenih osoba, a ona može biti pozitivna ili negativna. Iz Tablice 2. razvidno je povećano poslijeratno doseljavanje u Hrvatsku koja bilježi pozitivnu migracijsku bilancu od 44 192 stanovnika u 1998. godini. To je ujedno najveća pozitivna migracijska bilanca promatranog razdoblja između 1998. i 2022. godine. Slabljenjem poslijeratnog useljeničkog priljeva u Hrvatsku, u 2009. godini bilježe se prvi negativni migracijski trendovi. Pristupom Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine, liberalizacija tržišta radne snage reflektirala se na masovno iseljavanje radnog kontingenta iz države. Najveća negativna migracijska bilanca analiziranog razdoblja zabilježena je u 2017. godini, a iznosila je -31 799 osoba. U sljedećih nekoliko godina, negativna migracijska bilanca je prema dostupnim podacima postepeno padala. Najmanja negativna migracijska bilanca zabilježena je u 2020. godini i iznosila je -632 stanovnika. Valja nadodati kako je u toj godini najviše utjecala kriza bolesti Covid-19 što je znatno utjecalo na useljavanje i odseljavanje stanovništva. U godini kasnije zabilježeno je 35 912 doseljenih i 40 424 odseljenih osoba te tako rezultirala migracijskom bilancom od -4 512 stanovnika. Prema posljednjim dostupnim podacima vanjske migracije stanovništva, u 2022. godini bilježi se 57 972 doseljenih i 46 287 odseljenih osoba u inozemstvo. Tako je broj doseljenih osoba iz inozemstva u toj godini dosegao svoju maksimalnu razinu u ovom stoljeću i rezultirao pozitivnim migracijskim saldom od 11 685 osoba. Turistička atraktivnost zemlje i nedostatak

radne snage na hrvatskom tržištu rada, samo su neki od primarnih uzroka pozitivnog migracijskog salda u Hrvatskoj. Iako su prethodno navedeni podatci znakovi pozitivnih pomaka odnosa doseljenih/odseljenih osoba, neminovno je svaki iznos (bio on negativan ili pozitivan) uzeti s dozom opreza kao što je spomenuto na početku ovog potpoglavlja.

Tablica 2. Prostorno kretanje stanovništva Hrvatske od 1998. do 2022. godine

Godina	Doseljeni iz inozemstva	Odseljeni u inozemstvo	Migracijska bilanca
1998.	51 784	7 592	44 192
1999.	32 910	14 285	18 625
2000.	29 385	5 953	23 432
2001.	24 415	7 488	16 927
2002.	20 365	11 767	8 598
2003.	18 455	6 534	11 921
2004.	18 383	6 812	11 571
2005.	14 230	6 012	8 218
2006.	14 978	7 692	7 286
2007.	14 622	9 002	5 620
2008.	14 541	7 488	7 053
2009.	8 468	9 940	-1 472
2010.	4 985	9 860	-4 875
2011. ⁵	8 534	12 699	-4 165
2012.	8 959	12 877	-3 918
2013.	10 378	15 262	-4 884
2014.	10 638	20 858	-10 220
2015.	11 706	29 651	-17 945
2016.	13 985	36 436	-22 451
2017.	15 553	47 352	-31 799
2018.	26 029	39 515	-13 486
2019.	37 726	40 148	-2 422
2020.	33 414	34 046	-632
2021.	35 912	40 424	-4 512
2022.	57 972	46 287	11 685
1998.-2022.	538 327	485 980	52 347

Izvor: DZS, 2002; DZS, 2021

⁵ Zbog usklađivanja s međunarodnim standardima i pravnom stečevinom Europske unije podaci statistike vanjske migracije od 2011. obrađuju se prema novoj metodologiji (DZS, 2021).

3. OBILJEŽJA DRUGE DEMOGRAFSKE TRANZICIJE U HRVATSKOJ

3. 1. Pojam i definicija „druge demografske tranzicije“

Pojam „druge demografske tranzicije“ rezultirao je završetkom „prve demografske tranzicije“, pa je neizostavno ponajprije formulirati njezino značenje. Prema Wertheimer-Baletić (1999, 105), „dominantna suvremena teorija koja razvoj stanovništva prikazuje kao proces etapnog razvoja, uvjetovanog ukupnim procesom društveno-gospodarskog i kulturnog razvoja je teorija demografske tranzicije ili teorija demografskog prijelaza“. Demografska tranzicija sastoji se od tri glavne etape ovisno o stupnju razvijenosti društva, a to su: predtranzicijska, tranzicijska i posttranzicijska etapa. Također, „bitnu pretpostavku na kojoj se temelji teorija demografske tranzicije čini uska povezanost promjena sastavnica prirodnog kretanja stanovništva (nataliteta/fertiliteta i mortaliteta) s čimbenicima ekonomsko-socijalnog i kulturnog razvoja određene zemlje“ (Wertheimer-Baletić, 2013, 122). Hrvatska se nalazi u završnoj, posttranzicijskoj etapi demografske tranzicije koju označava nekoliko bitnih karakteristika. Wertheimer-Baletić (1999, 176) naglašava sedam relevantnih karakteristika razvijenih zemalja u posttranzicijskoj etapi. To su: „1) nizak i opadajući natalitet/fertilitet, 2) nizak opći mortalitet s tendencijom blagog porasta, 3) rastući broj djece izvan braka, 4) rastući broj „izvanbračnih“ oblika zajedničkog života (razni oblici kohabitacije), 5) porast broja razvedenih brakova, 6) porast troškova školovanja djece, a osobito uzdržavanja staračkog stanovništva i 7) ubrzano starenje stanovništva“.

Prema Van de Kaa (1987), primarno obilježje druge demografske tranzicije je smanjenje fertiliteta ispod razine obnavljanja stanovništva od 2,1, a glavni uzrok argumentira se kroz transformaciju vrijednosti s obitelji na pojedinca, odnosno intenziviranjem prava pojedinaca i pretenzijama za samoispunjenjem pojedinaca. Također, gotovo identičan zaključak iznosi Wertheimer-Baletić (1999, 179) koja navodi da je „glavna demografska karakteristika druge demografske tranzicije smanjenje totalne stope fertiliteta (TFR) ispod razine potrebne za jednostavno (generacijsko) obnavljanje stanovništva, odnosno ispod vrijednosti totalne stope fertiliteta od 2,1 (prosječan broj djece po jednoj ženi u fertilnoj dobi)“. U tom kontekstu, „određene države, uglavnom Zapadne Europe, iskusile su drugu demografsku tranziciju kroz kontinuirano smanjivanje razine fertiliteta uzrokovane propadanjem brakova i porastom novih obiteljskih oblika koji su potaknuti društvenim promjenama vrijednosti“ (Van de Kaa, 2003, 873-874). Dirk Van de Kaa najbolje opisuje niz diferencijalnih čimbenika koji su utjecali na intenziviranje druge demografske tranzicije. Tako je druga demografska tranzicija primarno određena novim životnim obrascima i sistemima vrijednosti, a među kojima su: materijalno

zadovoljstvo, kontinuirano jačanje individualizacije i sekularizacije, „beskorisnost“ imanja više djece (budući da fizička radna snaga u kućanstvima više nije potrebna), usmjerenje na poslovnu karijeru koje uključuje dulje obrazovanje i ini čimbenici (Van de Kaa, 1987). Kao što iznose Čipin i Strmota (2014), među prvotnim zemljama u kojoj je započelo širenje utjecaja druge demografske tranzicije bila je Hrvatska u kojoj je već 60-ih godina 20. stoljeća došlo do procesa odgađanja rađanja prvog djeteta. Također, iznose da hrvatsko društvo i dalje poprima karakteristike konzervativizma po tom pitanju, a da je broj rađanja djece izvan braka ostao relativno nizak budući da je brak kao institucija i dalje primaran način zasnivanja obitelji (Čipin i Strmota, 2014). Teoretski dio druge demografske tranzicije najprikladnije je prikazati kroz statističke podatke recentnog razdoblja Hrvatske, a koji su u korelaciji s nizom socijalnih i društvenih promjena uključujući vrednovanja novih životnih vrijednosti.

3. 2. Suvremene karakteristike fertiliteta (županijska, regionalna i nacionalna razina)

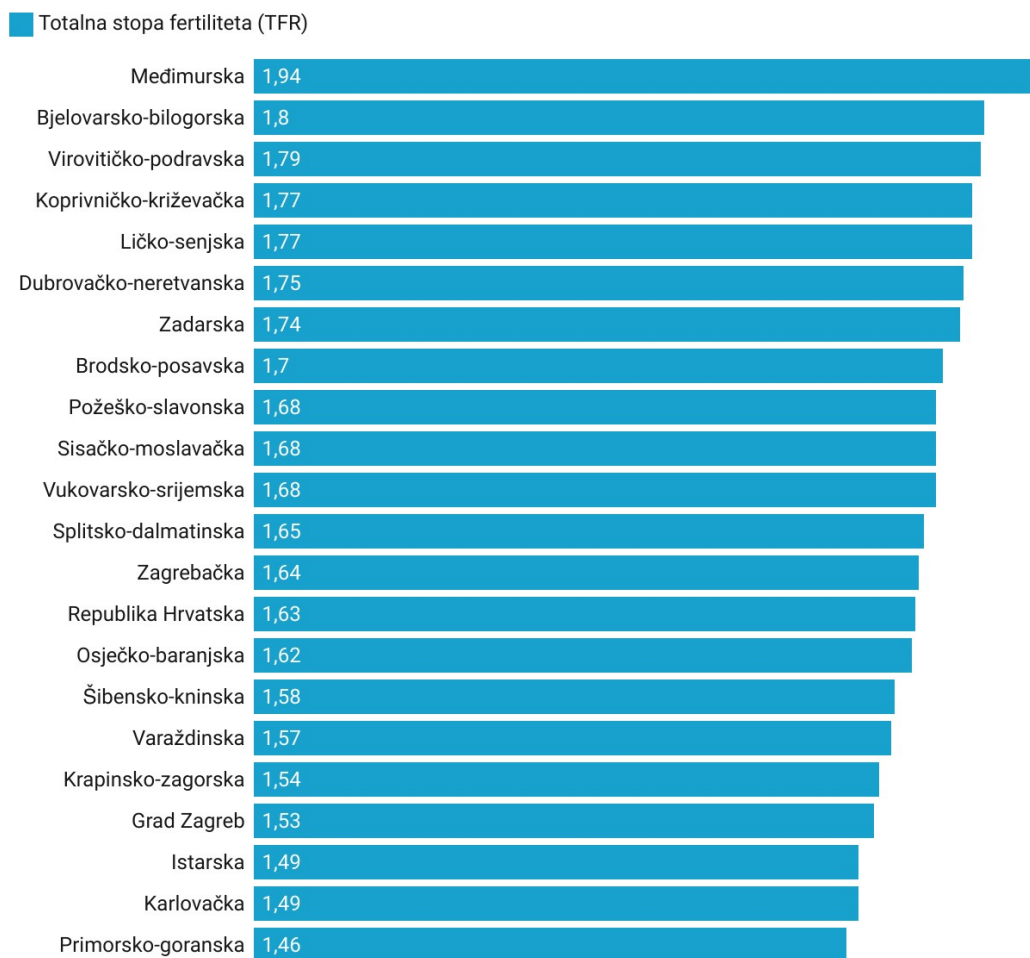
Za pravilnu valorizaciju fertilnih karakteristika, najprije je potrebno razdvojiti uže značenje nataliteta i fertiliteta koji se u literaturi u svojem širem značenju definiraju kao sinonimi. „Kad pojmove nataliteta i fertiliteta uzmemo u njihovom užem značenju, natalitetom se označava broj živorođenih u odnosu na ukupno stanovništvo, a pojmom fertiliteta označava se broj živorođenih u odnosu na žensko stanovništvo u fertilnoj dobi (15-49 godina)“ (Wertheimer-Baletić, 1999, 209). Najvažnije karakteristike kretanja fertiliteta na makro razini su ekonomski trendovi, nezaposlenost, mjere javnih politika, socijalna skrb, promjene životnih vrednota, povijesni kontinuitet te kontracepcijske i reproduktivne tehnologije (Balbo i sur., 2013; Belić, 2023). Primarna demografska posljedica niskog fertiliteta je odgoda rađanja, a uzrokovali su je dulje obrazovanje, kasniji ulazak na tržište rada, nesigurniji egzistencijalni uvjeti na tržištu rada, veći zahtjevi za osobnim razvojem, povećani financijski troškovi roditeljstva i njihovom nedostatku slobodnog vremena (Čipin i Međimurec, 2017).

S time u vidu, TFR je ponajbolji demografski pokazatelj u iskazivanju potencijala obnavljanja stanovništva i determiniranja ukupnog razvoja određene države. „U Hrvatskoj je fertilitet mjeren periodskim TFR-om, odnosno hipotetskom mjerom koja pokazuje prosječan očekivani broj djece po ženi u reproduktivnoj dobi, nizak i ispod zamjenske razine“ (Čipin i Međimurec, 2017, 5). Prosječan očekivani broj djece po ženi u njihovoj reproduktivnoj dobi statistički iznosi 2,1, a u 2021. godini TFR u Hrvatskoj iznosio je 1,62. (DZS, 2023a). Tendencija rađanja manje od dvoje djece po ženi u reproduktivnom razdoblju u Hrvatskoj prisutan je od 1960-ih, a određeni pokazatelji ukazuju na negativnosti reprodukcije stanovništva još od kraja 50-ih godina 20. stoljeća. (Wertheimer-Baletić, 1971). Prema Čipin i Međimurec (2017, 5), „ispod

zamjenska TFR i negativan demografski momentum (u kojem je više generacija roditelja nego djece) doveli su do prirodne depopulacije koja je započela 1991. godine“. Suvremena kretanja fertiliteta u Hrvatskoj pod utjecajem su brojnih demografskih, kulturnih, socioloških, gospodarskih i inih čimbenika, a takve tendencije opisat će se kroz kretanje TFR-a na županijskoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.

Prema DZS-u, Nacionalna klasifikacija prostornih jedinica za statistiku (NKPJS) je hijerarhijska klasifikacija koja se koristi za formiranje prostornih jedinica za statistiku na 1., 2. i 3. razini (NUTS⁶ 1/2/3). Slika 2. manifestira tendenciju kretanja TFR-a na županijskoj razini (NUTS 3) Hrvatske u 2021. godini. Raspon TFR-a svih 21 administrativnih jedinica kreće se između 1,94 i 1,46 djeteta po ženi u njezinoj reproduktivnoj dobi. Dakle, nijedna županija (uključujući Grad Zagreb) ne zadovoljava standardnu vrijednost od 2,1 koju je potrebno postići za pravilno obnavljanje stanovništva. Prvih pet županija koje su u 2021. godini imale najveći TFR redom su: Međimurska (1,94), Bjelovarsko-bilogorska (1,8), Virovitičko-podravska (1,79), Koprivničko-križevačka (1,77) i Ličko-senjska (1,77) županija. S druge strane, najnepovoljniji TFR imali su: Primorsko-goranska (1,46), Karlovačka (1,49), Istarska (1,49), Grad Zagreb (1,53) i Krapinsko-zagorska (1,54) županija. Preostalih deset županija imaju TFR između 1,58 i 1,75 djeteta po ženi između 15. i 49. godine. Slika 3. daje adekvatniji pregled kretanja TFR-a u Hrvatskoj 2021. godine, a između Međimurske i Primorsko-goranske županije postoji uočljiva disproporcija.

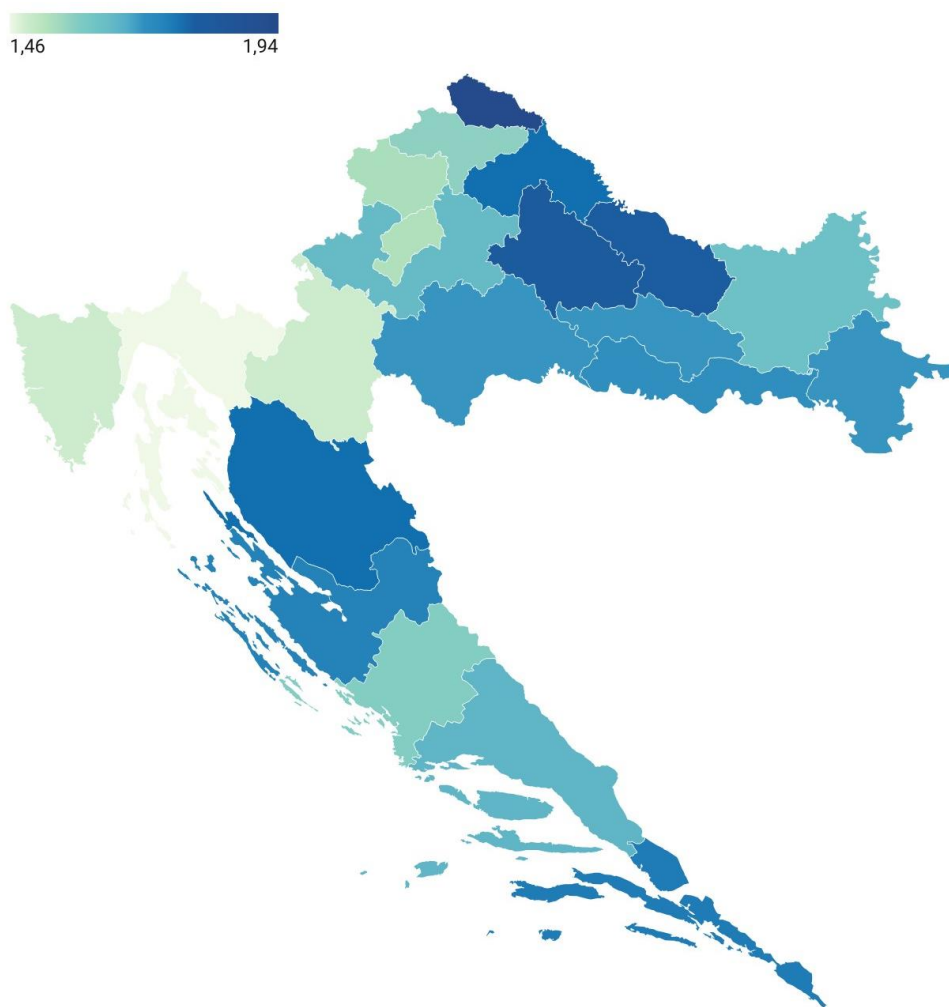
⁶ Nomenclature des Unités territoriales statistiques. U prijevodu: Nomenklatura prostornih jedinica za statistiku. (DZS, Klasifikacija prostornih jedinica za statistiku (NUTS))

Kreirano pomoću Datawrapper

Slika 2. Totalna stopa fertiliteta (TFR) u Hrvatskoj po županijama (NUTS 3) 2021. godine

Izvor: CLPS, 2021

Podaci za mapu: © OSM • Kreirano pomoću Datawrapper

Slika 3. Totalna stopa fertiliteta (TFR) u Hrvatskoj po županijama (NUTS 3) 2021. godine (kartografski prikaz)

Izvor: CLPS, 2021

Nadalje, statistička regija 2. razine (NUTS 2) sastoji se od 4 neadministrativne jedinice koje su nastale grupiranjem županija kao administrativnih jedinica niže razine (NN 125/2019, Nacionalna klasifikacija statističkih regija 2021. godine). Slika 4. prikazuje prosječan TFR⁷ u Hrvatskoj prema regijama (NUTS 2) u 2021. godini koje su grupiranjem županija konstruirale sljedeće regije: Sjeverna Hrvatska, Panonska Hrvatska, Jadranska Hrvatska i Grad Zagreb. Sjeverna Hrvatska sastoji se od Međimurske, Varaždinske, Koprivničko-križevačke, Krapinsko-zagorske i Zagrebačke županije (NN 125/2019, Nacionalna klasifikacija statističkih regija 2021. godine). Prosječan TFR Sjeverne Hrvatske u 2021. godini iznosio je 1,69 što je

⁷ Dobiven aritmetičkom sredinom TFR-a zasebnih županija koje ulaze pod određenu regiju.

ujedno najveći TFR svih regija u Hrvatskoj. Drugi najveći TFR bilježi Panonska Hrvatska s 1,68 djeteta po ženi u fertilnoj dobi, a potonja regija sastoji se od najvećeg broja grupiranih županija. Ona obuhvaća sljedeće županije: Virovitičko-podravsku, Bjelovarsko-bilogorsku, Požeško-slavonsku, Karlovačku, Brodsko-posavsku, Osječko-baranjsku, Vukovarsko-srijemsku, i Sisačko-moslavačka županiju (NN 125/2019, Nacionalna klasifikacija statističkih regija 2021. godine). Jadranska Hrvatska se, s TFR-om od 1,63, svrstava na pretposljednju poziciju regionalnih kretanja TFR-a. Pod Jadransku Hrvatsku ukomponirana su: Primorsko-goranska, Ličko-senjska, Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska, Istarska i Dubrovačko-neretvanska županija (NN 125/2019, Nacionalna klasifikacija statističkih regija 2021. godine). Na začelju regionalnih kretanja TFR-a nalazi se Grad Zagreb s 1,53 djeteta po ženi u fertilnom razdoblju. Potrebno je naglasiti kako se potonji pregled TFR-a po regijama sastoji od niza ograničenja među kojima je najrelevantnija diferenciranost županijskih TFR-a unutar pojedinih regija koje potom utječu na njihovu prosječnu vrijednost.

Slika 4. Prosječna totalna stopa fertiliteta (TFR) u Hrvatskoj po regijama (NUTS 2) u 2021. godini

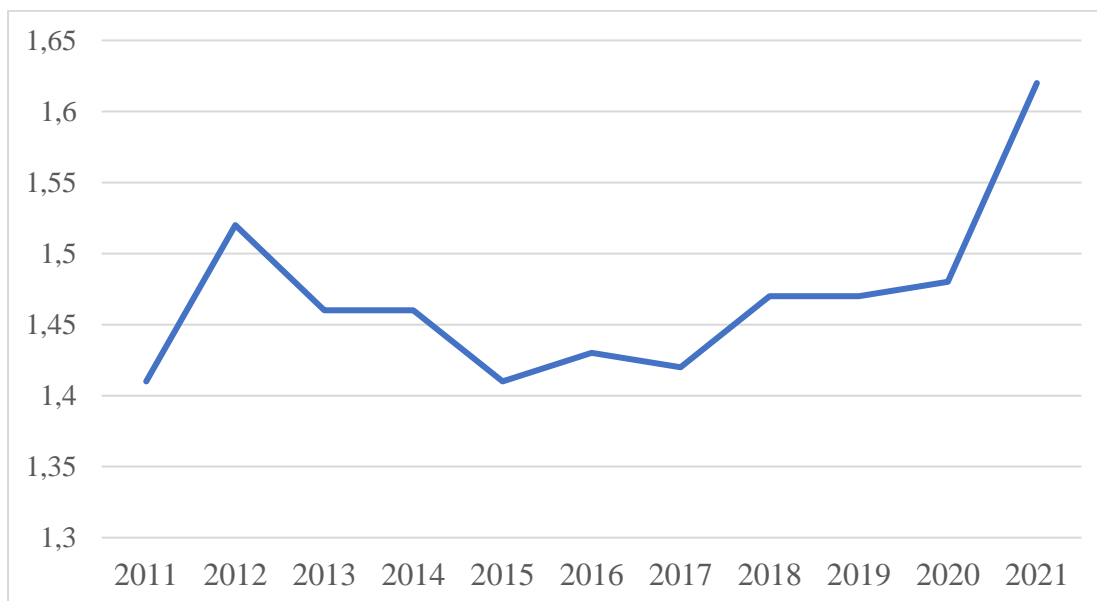

Kreirano pomoću Datawrapper

Izvor: CLPS, 2021

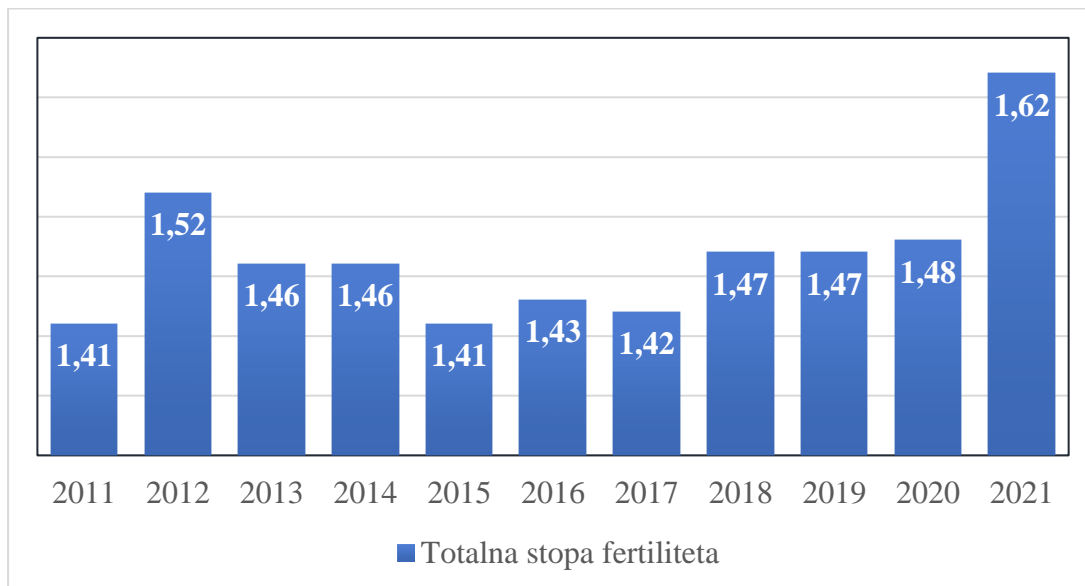
Kompletan prostor Hrvatske čini statističku regiju prve razine (NUTS 1). Totalna stopa fertiliteta u Hrvatskoj varira u razdoblju između 2011. i 2021. g., a koji se uzimaju u obzir zbog lakše interpretacije suvremenog razdoblja. Shodno tome, slike 5. i 6. omogućuju zorniji pregled statističkih zakonitosti TFR-a promatranog desetogodišnjeg razdoblja. Tako je najniži TFR zabilježen u 2011. i 2015. godini s 1,41, a najveći u 2021. g. s 1,62 djeteta po ženi u fertilnom razdoblju. Krenuvši s 2017. godinom, uočava se porast i stagnacija TFR-a do 2021. godine kada dostiže svoju maksimalnu razinu unutar promatranih deset godina. Potrebno je naglasiti kako se primaran razlog smanjenja TFR-a očituje kroz prizmu redukcije reproduktivnog

ženskog kontingenta između 15. i 49. godine, a na TFR utječu i kulturološke komponente kao što su: kasnije stupanje u brak, prolongiranje obrazovanja, želja za djecom i sl.

Slika 5. Totalna stopa fertiliteta u Hrvatskoj (NUTS 1) od 2011. do 2021. godine

Izvor: DZS, 2023a; 2020; 2016

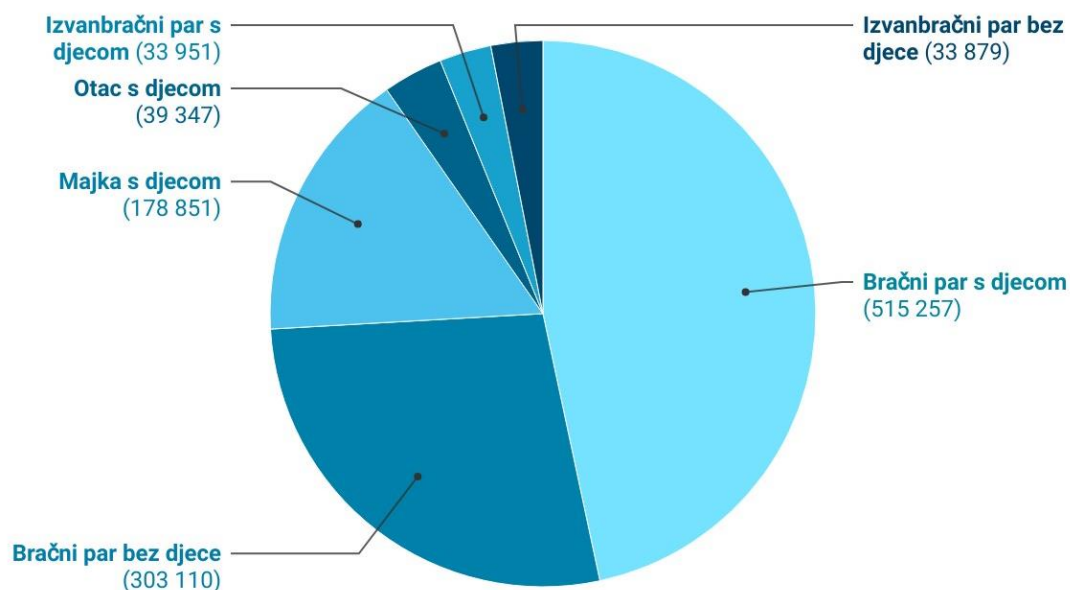
Slika 6. Totalna stopa fertiliteta u Hrvatskoj (NUTS 1) od 2011. do 2021. godine

Izvor: DZS, 2023a; 2020; 2016

3. 3. Tipovi obitelji u Hrvatskoj prema broju članova i broju djece

Konstrukcija i funkcija obitelji u suvremenom društvu znatno se transformirala u odnosu na obiteljske karakteristike prije nekoliko desetljeća. Živić (2003) u svojem radu konstatira da su procesi industrijalizacije, urbanizacije, deagrarizacije i deruralizacije uvelike promijenili položaj obitelji u kojem je separacija mjesta rada i mjesta života oslabila njihovu stabilnost. Sociokulturološke i psihološke konzekvence potonjih procesa, a koje su praćene utjecajem medija (uz društvene mreže) i drugih procesa modernizacije (sekularizacija, individualizacija i dr.), dovele su do dezintegracije i dezorganizacije braka i obitelji s dalekosežnim društveno-gospodarskim i demografskim posljedicama (Aračić, 1995; Živić, 2003). Akrap (1999) ističe kako je obitelj u institucionalnoj raščlanjenosti društva postala institucija sa sve manjom eksternom moći gdje se, pod pritiskom vanjskih čimbenika (stvorenih u industrijskoj civilizaciji), nekada autonomne obiteljske funkcije sada prepuštaju javnim institucijama. Također zaključuje kako novi načini privređivanja i sustavi vrijednosti neprestance slabe obiteljsku instituciju, a njezinu krizu dokazuju sve češća razglabanja i tematiziranja o toj temi (Akrap, 1999).

Prema DZS-u, Popis stanovništva iz 2021. godine ukupno broji 1 104 395 obitelji koje se detaljnijom kategorizacijom dijele na šest tipova obitelji (Slika 7.). Razdiobom obitelji prema njihovom tipu definiraju se: bračni parovi bez djece, bračni parovi s djecom, izvanbračni parovi bez djece, izvanbračni parovi s djecom, majke s djecom i očevi s djecom. Slika 7. najkvalitetnije prikazuje prevladavajuće tipove obitelji u Hrvatskoj 2021. godine. Tako broj bračnih parova s djecom čine 515 257 obitelji, odnosno 46,66 % u ukupnom broju obitelji. Bračni parovi bez djece čine drugu dominantnu skupinu s brojkom od 303 110 obitelji, a to čini 27,45 % u relativnom iznosu. Zatim slijede majke s djecom u iznosu od 178 851 takvih obitelji što je ujedno 16,19 % u ukupnom udjelu. S nešto više od četiri puta manjom količinom potonjeg tipa obitelji, nalaze se očevi s djecom s iznosom od 39 347 obitelji što je u postotnom udjelu 3,56 %. Slijede ih izvanbračni parovi s djecom kojih je 33 951 (3,07 %) i izvanbračni parovi bez djece kojih je 33 879 (3,07 %). Zaključno, tipovi obitelji koji dominiraju u Hrvatskoj čine bračni parovi s djecom i bračni parovi bez djece koji broje 818 367 obitelji što je u relativnom iznosu 74,1 % ukupnih obitelji. Prema tipu obitelji, statistički najmanje zastupljen udio manifestira se putem izvanbračnih parova bez djece.

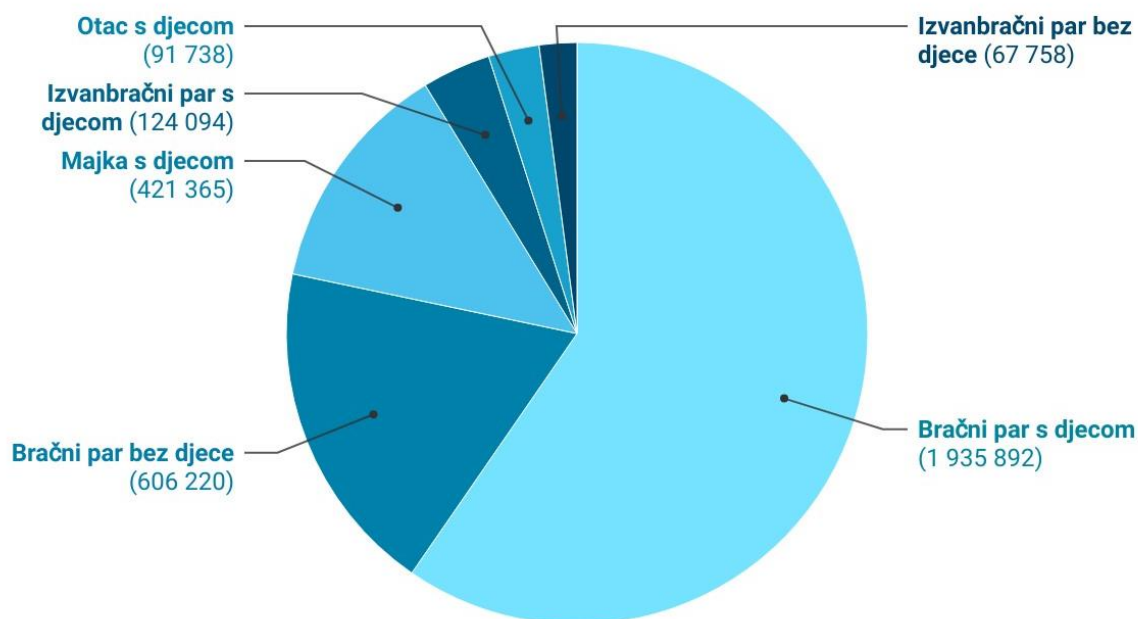
Kreirano pomoću Datawrapper

Slika 7. Tipovi obitelji u Hrvatskoj 2021. godine

Izvor: DZS, 2021a

Budući da se kroz klasifikaciju spomenutih tipova obitelji ne može dokučiti veličina obitelji, potrebno je u nastavku iznijeti broj članova obitelji prema tipu svake predmetne zajednice. Slika 8. predočava broj članova obitelji prema tipu obitelji u Hrvatskoj 2021. godine. Ukupan zbroj članova obitelji iznosi 3 247 067 osoba. U tom kontekstu, bračni parovi s djecom prednjače prema tipu i broju članova u obitelji koji broje 1 935 892 člana obitelji što je 59,62 % ukupnog broja članova obitelji prema vrsti zajednice. Valja naglasiti kako se jednostavnim izračunima dobivaju rezultati od 905 378 djece i 1 030 514⁸ roditelja u takvoj vrsti zajednice. Nadalje, veličina obitelji bračnih parova bez djece broje 606 220 osoba, odnosno 18,67 %. Majke s djecom su treća po veličini prevladavajuća vrsta zajednice koji broje 421 365 osoba što je ujedno 12,98 % ukupnog zbroja. Redom ih slijede: izvanbračni parovi s djecom koji broje 124 094 (3,82 %) članova, očevi s djecom s 91 738 (2,83 %) članova i izvanbračni parovi bez djece s 67 758 (2,09 %) članova obitelji. Vrijedi istaknuti kako bračni parovi s djecom i bračni parovi bez djece broje 2 542 112 članova obitelji što je 78,29 % u ukupnom zbroju članova svih vrsta obitelji.

⁸ Budući da je 515 257 obitelji u takvoj vrsti zajednice.

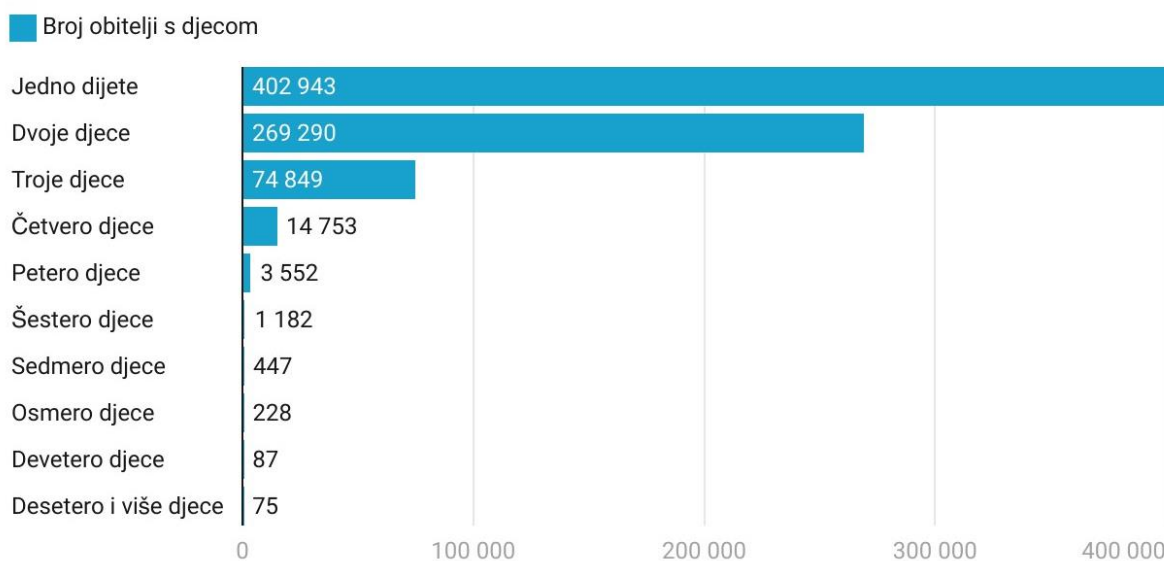

Kreirano pomoću Datawrapper

Slika 8. Broj članova obitelji prema tipu obitelji u Hrvatskoj 2021. godine

Izvor: DZS, 2021a

U Hrvatskoj je ukupno 767 406 obitelji s djecom, a u taj broj ulaze sljedeći tipovi obitelji: a) bračni parovi s djecom, b) izvanbračni parovi s djecom, c) majke s djecom i d) očevi s djecom. Slika 9. sugerira na broj obitelji prema broju djece u Hrvatskoj 2021. godine. Slijedom izdvojenih podataka, najveći broj obitelji ima samo jedno dijete, a 2021. godine bilo je 402 943 takvih obitelji što je u postotku 52,51 %. Dvoje djece imalo je 269 290 obitelji, odnosno 35,09 % u relativnom iznosu. Obitelji koje imaju troje djece bilo je 74 849 ili 9,75 %, što je za oko tri puta manje od obitelji s dvoje djece. Nadalje, redom slijede obitelji sa: četvero djece (14 753), petero djece (3 552), šestoro djece (1 182), sedmero djece (447), osmero djece (228), devetero djece (87) i desetero i više djece (75) čiji su relativni udjeli gotovo neznatni u odnosu na obitelji do troje djece. Elementarnim izračunom dolazi se do zaključka da obitelji s jednim djetetom i dvoje djece čine 87,6 % ukupnog broja obitelji s djecom. Dakle, struktura hrvatskih obitelji u većini slučajeva sastoji se od jednog djeteta ili dvoje djece, a ako se pridoda broj obitelji s troje djece dobit će se postotak od 97,35 % ukupnog broja obitelji s jednim, dvoje ili troje djece.

Kreirano pomoću Datawrapper

Slika 9. Obitelji prema broju djece u Hrvatskoj 2021. godine

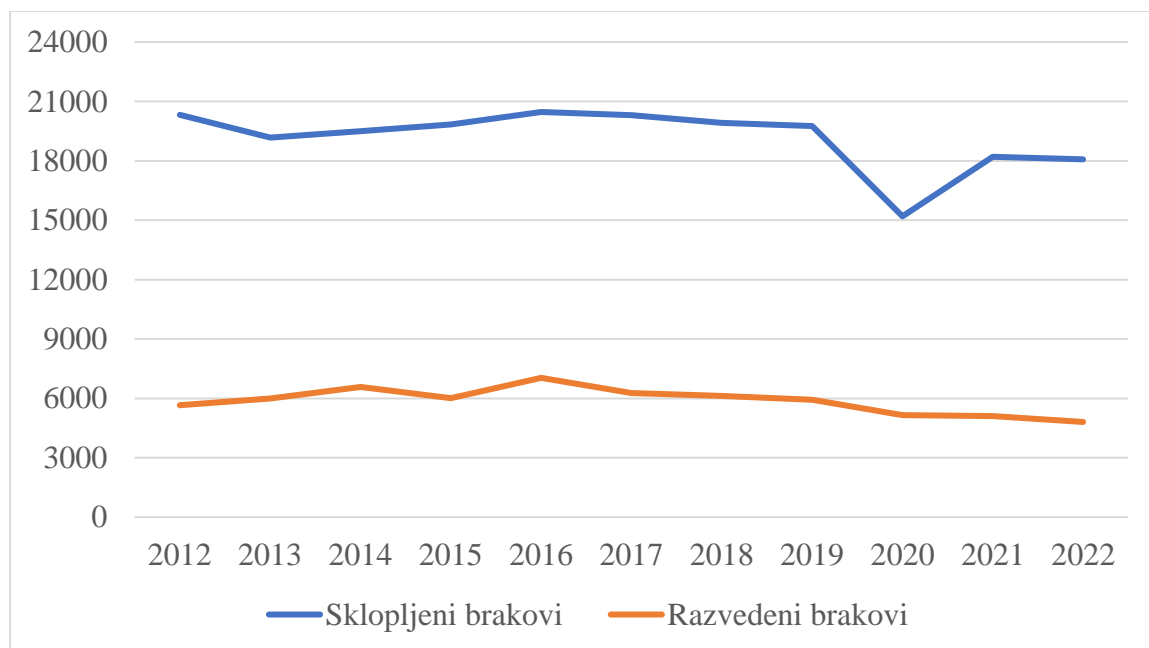
Izvor: DZS, 2021b

3. 4. Nupcijalitet i divorcijalitet u Hrvatskoj

Tendencije poimanja institucije braka i njezine funkcionalne srži variraju u skladu sa specifičnom valorizacijom modernih društvenih trendova. Bubalo (2015) prema tome zaključuje kako su kroz povijest brak i obitelj poprimali diferencijalne forme i sadržaje koji su s vremenskim odmakom sve više imali povratne utjecaje i na razumijevanje same biti braka. U tom kontekstu, kao epohalnu promjenu valja istaknuti transformaciju tradicionalne velike obitelji u modernu, odnosno nuklearnu obitelj koja se javlja kao posljedica pojave modernog industrijskog društva (Bubalo, 2015). Dakle, niz socijalno-gospodarskih promjena utjecale su modifikacijom društvenih vrijednosti, a primarnu ulogu u afirmaciji institucije braka imaju mladi naraštaji koji se nalaze u reproduktivnoj dobi. Prema recentnom nacionalnom istraživanju mladih u dobi od 14 do 29 godina, većina ispitanika (80%) svoju budućnost vidi u braku, a vrlo mala količina njih u alternativnim vrstama partnerskih odnosa (Gvozdanović i sur., 2019; Boneta i Mrakovčić, 2021). Također, više od tri četvrtine mladih ispitanika (77%) svoju budućnost vidi u ulozi roditelja što ukazuje na činjenicu da u Hrvatskoj mladi nisu izgubili povjerenje u instituciju braka (Gvozdanović i sur., 2019; Boneta i Mrakovčić, 2021). Međutim, egzistencija mladih osoba nakon obrazovanja sistematizira otežane mogućnosti ekonomskog i stambenog osamostaljenja koji posljedično utječu na kasniji ulazak u brak (Ilišin i Spajić Vrkaš, 2017; Boneta i Mrakovčić, 2021). Akrap i Živić (2001) ističu kako je jedan od

temeljnih razloga smanjivanja broja brakova u Hrvatskoj dugoročna tendencija pada nataliteta, a tom procesu pridonijeli su i brojni drugi čimbenici. Primjeri toga su: dobno-spolna struktura stanovništva, nemogućnost obnavljanja stanovništva (TFR ispod razine 2,1 djeteta po ženi u fertilnom razdoblju), posljedice Domovinskog rata (krnje generacije), produljenje obrazovanja i sl.

Slika 10. prikazuje kretanje apsolutnog broja sklopljenih i razvedenih brakova u Hrvatskoj između 2012. i 2022. godine. Prema podacima DZS-a, maksimalan broj brakova u promatranom razdoblju sklopljen je 2016. godine, a iznosio je 20 467 brakova. S druge strane, najmanji broj sklopljenih brakova (njih 15 196) bilježi se u 2020. godini koja je obilježena pandemijom bolesti Covid-19. Najveći broj razvedenih brakova iznosio je 7 036 u 2016. godini, a najmanji u 2022. godini s brojkom od 4 808 razvedenih. Kretanja broja sklopljenih i razvedenih brakova oscilirali su tokom promatranog razdoblja. Najviše je uočljiv kontinuiran godišnji pad razvedenih brakova između 2016. i 2022. godine, a paralelno s time broj sklopljenih brakova je u opadanju u istom razdoblju (uz najveću anomaliju iz 2020. godine uzrokovanu korona virusom).

Slika 10. Kretanje broja sklopljenih i razvedenih brakova u Hrvatskoj (2012.-2022. g.)

Izvor: DZS, 2023; 2022; 2021c

Stopa nupcijaliteta (stopa bračnosti) i stopa divorcijaliteta (stopa razvedenosti) najbolji su sociodemografski pokazatelji društvene evaluacije braka kao institucije. Potonji pokazatelji označuju statistički rezultat broja sklopljenih/razvedenih brakova na tisuću stanovnika. Najveća stopa nupcijaliteta u Hrvatskoj je u razdoblju između 2012. i 2022. godine iznosila 4,9 sklopljenih brakova na tisuću stanovnika. Taj maksimum održavao se četiri uzastopne godine (2016., 2017., 2018. i 2019. g.) na nacionalnoj razini. Najniže stope nupcijaliteta zabilježene su 2020. i 2013. godine.⁹ Najveća stopa divorcijaliteta analiziranog razdoblja zabilježena je 2016. godine, a iznosila je 1,7 rastavljenih brakova na tisuću stanovnika. Od 2016. godine broj rastavljenih brakova u postepenom je padu uz određene stagnacije. Valja pridodati kako je u 2022. godini zabilježena minimalna stopa divorcijaliteta (od 1,2) u potpunom desetljetnom razdoblju. Ukupno gledajući, kretanje stopa nupcijaliteta i divorcijaliteta u svojevrsnom su padu i stagnaciji¹⁰ polazeći od 2016. godine dok se prijašnja godišnja kretanja mogu okarakterizirati kao niz manjih oscilacija.

Tablica 3: Kretanje stopa nupcijaliteta i divorcijaliteta u Hrvatskoj (2012.-2022. g.)

Godina	Stopa nupcijaliteta	Stopa divorcijaliteta
2012.	4,8	1,3
2013.	4,5	1,4
2014.	4,6	1,5
2015.	4,7	1,4
2016.	4,9	1,7
2017.	4,9	1,5
2018.	4,9	1,5
2019.	4,9	1,5
2020.	3,8	1,3
2021.	4,7	1,3
2022.	4,7	1,2

Izvor: DZS, 2023; 2022; 2021c

⁹ Hrvatska je u 2013. g. postala članicom Europske unije što je zasigurno povećalo priljev radnog i reproduktivnog kontingenta u inozemstvo ponajviše zbog olakšane integracije na inozemnom tržištu rada.

¹⁰ Stopa nupcijaliteta od 3,8 u 2020. godini podigla se na 4,7 u 2021. i 2022. godini što je i dalje manje u odnosu na pretpandemijsko razdoblje.

3. 5. Ostala odabrana obilježja druge demografske tranzicije u Hrvatskoj

Niz socio-gospodarskih faktora reflektirao se na drugu demografsku tranziciju u Hrvatskoj, a osim spomenutih valja pridodati sklapanje građanskih i vjerskih brakova, prosječnu dob stupanja u brak te pad/porast broja bračnih i izvanbračnih zajednica. Naime, neka od obilježja druge demografske tranzicije su paralelan fenomen pada broja vjerskih i porast broja građanskih brakova te kontinuirano povećanje prosječne dobi stupanja u brak. Prema tome, nužno je detaljnije razmotriti statističke podatke koji omogućuju jasniju perspektivu o toj tematici.

Tablica 4. sistematizira podatke o broju sklopljenih građanskih i vjerskih brakova u Hrvatskoj u razdoblju između 2011. i 2021. godine. Najveći broj sklopljenih brakova građanskim putem bio je 9 962 u 2019. godini, dok broj vjerskih brakova doseže svoj maksimum u 2011. godini s 11 857 brakova. S druge strane, minimalan broj građanskih brakova zabilježen je u 2014. godini sa 7 781 sklopljenih brakova, a vjerskih brakova bilo je najmanje u 2020. godini, njih 6 431. Broj sklopljenih građanskih brakova prvi puta je premašio broj vjerskih brakova u 2019. godini, a takvu tendenciju zadržao je u 2020. i 2021. godini. U posljednjoj godini koja ulazi u okvire ove analize, odnos građanskih i vjerskih brakova bio je 52,41 % naprama 47,59 %, dok je isti odnos u 2011. godini bio 41,33 % naprama 58,67 %. Iz tablice je uočljiv trend porasta broja sklopljenih građanskih brakova od 2014. godine, a broj vjerskih brakova je od iste godine u silaznom trendu uz određene minimalne oscilacije.

Tablica 4: Sklapanje građanskih i vjerskih brakova u Hrvatskoj između 2011. i 2021. godine

Godina	Građanski brak	Vjerski brak
2011.	8 354	11 857
2012.	8 555	11 768
2013.	8 302	10 867
2014.	7 781	11 720
2015.	8 756	11 078
2016.	9 307	11 160
2017.	9 824	10 486
2018.	9 931	9 990
2019.	9 962	9 799
2020.	8 765	6 431
2021.	9 541	8 662

Izvor: DZS, 2023a; 2020; 2016

Posljednja naznaka razmjera druge demografske tranzicije u Hrvatskoj, a koja će se uzeti u obzir u ovom radu, je prosječna dob stupanja u brak između 2011. i 2021. godine (Tablica 5).

Iz tablice su zamjetni linearni trendovi porasta prosječne dobi stupanja u brak uključujući oba spola – žene i muškarce. U promatranom desetogodišnjem razdoblju postoje tek neznatne stagnacije koje zasada ne utječu na uzlaznu putanju prosječne dobi stupanja u brak. Tako je 2011. godine prosječna dob stupanja žena u brak bila 27,3 godina, a muškarci su u brak ulazili s prosječno 30,2 godina. Deset godina kasnije, žene u Hrvatskoj su u prosjeku imale 28,8 godina, a muškarci 31,3 godina prilikom sklapanja prvoga braka.

Tablica 5: Prosječna dob stupanja u brak u Hrvatskoj između 2011. i 2021. godine

Godina	Muškarci	Žene
2011.	30,2	27,3
2012.	30,3	27,3
2013.	30,5	27,6
2014.	30,6	27,8
2015.	30,7	27,9
2016.	30,8	28,0
2017.	31,0	28,2
2018.	31,0	28,3
2019.	31,1	28,5
2020.	31,3	28,7
2021.	31,3	28,8

Izvor: Eurostat, 2021

Tablica 6. najbolje predočava ubrzane procese druge demografske tranzicije kroz desetogodišnji pad broja bračnih i porast izvanbračnih zajednica. Tako je iz tablice uočljiv pad broja bračnih zajednica s 959 487 u 2011. godini na njih 818 184 u 2021. godini. U konačnici, to je pad broja bračnih zajednica za 14,73 % u relativnom iznosu. Što se tiče kretanja broja izvanbračnih zajednica, u 2011. godini bilo je 48 886 izvanbračnih zajednica da bi se potonji broj povećao na 67 291 deset godina kasnije. Time se dolazi do povećanja broja izvanbračnih zajednica za 27,35 %. Sve u svemu, prisutnost druge demografske tranzicije vidljiv je u kompleksnim procesima koji se već sada ubrzano odražavaju na šire društvene mijene.

Tablica 6. Broj bračnih i izvanbračnih zajednica u Hrvatskoj 2011. i 2021. godine

Popisna godina	Broj bračnih zajednica	Broj izvanbračnih zajednica
2011.	959 487	48 886
2021.	818 184	67 291

Izvor: DZS, 2023b; 2012

4. PERSPEKTIVA BRAKA I OBITELJI U HRVATSKOJ S DEMOGRAFSKOG ASPEKTA

Demografsko kretanje u Hrvatskoj definirano je dobno-spolnom strukturom stanovništva koja se formira kroz dugotrajan niz godina. U skladu s tim, postoji cijeli spektar dugotrajnih čimbenika koji su utjecali na dobno-spolni sastav i tako modelirali demografsku sliku Hrvatske. Demografsku sliku Hrvatske obilježavaju izgubljena demografska prošlost (razni ratovi i razaranja), smanjen fertilni kontingent mjereno TFR-om, negativna prirodna promjena (prirodna depopulacija), emigracijska depopulacija i starenje stanovništva (Nejašmić, 2014; Šterc i Komušanac, 2012). Prema tome, Wertheimer-Baletić (2005) iznosi da su se ljudski gubitci s prostora današnje Hrvatske brojili u Prvom i Drugom svjetskom ratu te u Domovinskom ratu što je naposljetku izazvalo ratnu i poratnu emigraciju. Pritom je potrebno naglasiti višestoljetne osmanlijske prodore koji su uzrokovali masovna iseljavanja s današnjeg prostora Hrvatske, a koji su zasigurno utjecali na razvoj dobno-spolne strukture hrvatskoga stanovništva. Fenomenu ukupne depopulacije prethodila je prirodna depopulacija i negativna migracijska bilanca 1990-ih godina kroz sve demografske sastavnice kao što su pad nataliteta uz porast mortaliteta i višestoljetni proces emigriranja koji je zahvatio stanovništvo u njezinom najvitalnijem dijelu (20-40 godina) te tako nadmašio broj useljenih osoba (Wertheimer-Baletić, 2005). Šterc i Komušanac (2012) naglašavaju kako je starenje ukupne domicilne hrvatske populacije logična i očekivana konzekvenca svih procesa koji su povezani s negativnim tendencijama prirodnog kretanja, reprodukcije stanovništva kao i s pojavom negativnog migracijskog salda.

Hrvatska je u zadnjem međupopisnom razdoblju između 2011. i 2021. godine zabilježila ukupan pad broja stanovništva od -413 056 osoba (odnosno 9,64 %) i tako uspostavila tridesetogodišnju negativnu konstantu duboko utkanih demografskih kretanja (DZS, 2023a, 2013). Prema Štercu (2023), kontinuirano intenziviranje negativnih demografskih procesa u Hrvatskoj postavlja se (ili bi se trebalo) na razinu strateške nacionalne primarnosti i sigurnosti, a brojne međunarodne demografske projekcije ukazuju na ugroženost ukupne hrvatske domicilne populacije. Budući da je ljudska populacija temelj svih planiranja i nije obnovljiva sama po sebi, Hrvatska je primorana sva planiranja razvoja i obnavljanje stanovništva konstatirati kao primarni interes (Šterc i Komušanac, 2012). Time se postavlja pitanje održivosti holističkih državotvornih sistema, a brak i obitelj dovode se u delikatan položaj.

5. ZAKLJUČAK

Demografski procesi imaju znatan utjecaj na ukupan razvoj određene društvene zajednice, a oni se najbolje mogu iščitati iz sijaseta vitalno-statističkih podataka koji se zatim detaljnije analiziraju. Slijedom toga, Hrvatsku u recentnom razdoblju karakterizira niz demografskih negativnosti koje se odražavaju na ukupnu depopulaciju. Ukupna depopulacija je proces smanjivanja broja stanovništva koji proizlazi iz međuodnosa odrednica prirodnoga i prostornoga kretanja, tj. iz njihovih vrijednosti. Tako se na primjeru Hrvatske neprekidna negativna prirodna promjena bilježi od 1991. godine, a negativna migracijska bilanca od 2009. godine. Potrebno je napomenuti kako je negativan migracijski saldo prekinut 2022. godine, međutim tek će se u narednim godinama vidjeti je li to bila isključivo jednogodišnja anomalija ili novi trend povećanog turističkog priljeva i „jeftine“ radne snage na neispunjeno hrvatsko tržište rada. Osim primarnih demografskih pokazatelja, poseban značaj ima druga demografska tranzicija koja kulturološki, demografski, sociološki i gospodarski permanentno utječe na fertilni kontingent, brak i obitelj. Totalna stopa fertiliteta najbolji je statistički pokazatelj mogućnosti revitalizacije i adekvatne supstitucije stanovništva. Između 2011. i 2020. godine, u Hrvatskoj se na nacionalnoj razini TFR kretao od 1,41 do 1,52 djeteta po ženi u fertilnom razdoblju dok 2021. godina bilježi povećanje na 1,62 djeteta po ženi što je i dalje nedostavno za pravilnu obnovu stanovništva. Stope nupcijaliteta i divorcijaliteta hrvatskih parova ukazuju na svojevrstne varijacije, a valja napomenuti kako je unutar hrvatskoga društva i dalje sveprisutan tradicionalan tip poimanja obitelji. Najvidljiviji pokazatelji prisutnosti druge demografske tranzicije u Hrvatskoj su povećanje građanskih i smanjenje vjerskih sklapanja brakova, kontinuirano povećanje prosječne dobi ulaska u brak oba spola te paralelan pad broja bračnih zajednica i porast broja izvanbračnih zajednica. Sve u svemu, desetljećima se bilježi niz negativnih demografskih kretanja u čemu je najviše pod prismotrom osnovna društvena jedinica – obitelj.

Popis literature

Akrap, A. (1999). Brak i obitelj u demografskom kontekstu. *Bogoslovska smotra*, 69 (2-3), 313-338.

Akrap, A. i Živić, D. (2001). Demografske odrednice i obilježja obiteljske strukture stanovništva Hrvatske. *Društvena istraživanja*, 10 (4-5 (54-55)), 621-645.

Aračić, P. (1995). Obitelj u hrvatskom društvu: teškoće i pastoralne perspektive. *Bogoslovska smotra*, 65 (3-4), 571-602.

Balbo, N., Billari, F.C., Mills, M., 2013: Fertility in Advanced Societies: A Review of Research, *European Journal of Population* 29 (1), 1-38.

Belić, T. (2023). Stopa nataliteta u Hrvatskoj: lokalna varijabilnost, prostorni obrasci i trendovi od 2001. do 2020. godine. *Hrvatski geografski glasnik*, 85 (1), 99-125.

Boneta, Ž. i Mrakovčić, M. (2021). Studentski stavovi o braku, kohabitaciji i tranziciji u brak. *Revija za socijalnu politiku*, 28 (2), 205-224.

Čipin, I. i Međimurec, P. (2017). Fertilitet i obiteljska politika u Hrvatskoj. *Političke analize*, 8 (31), 3-9.

Čipin, I.; Strmota, M. (2014). Druga demografska tranzicija u Hrvatskoj. *Demografija u Hrvatskoj*. Zagreb: Ekonomski fakultet-Zagreb, 65-81.

Ilišin, V., i Spajić Vrkaš, V. (ur.). (2017). *Generacija osujećenih*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.

Majstorić, I. (2019). Demogeografski aspekt promjene obitelji i braka u Hrvatskoj. *Geografski horizont*, 65 (2), 17-36.

Nejašmić, I. (2014). Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001.: demografske posljedice stoljetnog procesa. *Migracijske i etničke teme*, 30 (3), 405-435.

Šterc, S. (2023). Hrvatski demografski i migracijski nesklad. *Kroatologija*, 14 (1), 13-32.

Šterc, S. i Komušanac, M. (2012). Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske – izumiranje i supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija...? *Društvena istraživanja*, 21 (3 (117)), 693-713.

Van de Kaa, D. J. (1987). Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, 42 (1), Washington, The Population Reference Bureau.

Van de Kaa, D. J. (2003). Second demographic transition. In P. Demeny & G. McNicoll (Eds.), *The encyclopedia of population* (Vol. 2, pp. 872–875). New York: Macmillan Reference USA.

Wertheimer-Baletić, A. (1999). *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Mate d.o.o.

Wertheimer-Baletić, A. (2004). Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 13 (4-5 (72-73)), 631-651.

Wertheimer-Baletić, A. (2013). Demografska posttranzicijska etapa u zapadnoj Europi – obilježja i čimbenici (razdoblje 1960. – 2010. godine). *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti*, (516=50), 121-152.

Wertheimer-Baletić, A. (2017). Demografski procesi u Hrvatskoj i u zapadnoeuropskim zemljama – razlike, sličnosti i specifičnosti. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti*, (529=52), 1-28.

Wertheimer-Baletić, Alica (1971) *Stanovništvo SR Hrvatske – Studije*. Zagreb: Školska knjiga.

Živić, D. (2003). Demografski okvir i razvoj obiteljske strukture stanovništva Hrvatske 1971. – 2001.. *Revija za sociologiju*, 34 (1-2), 57-73.

Popis izvora podataka

Centar za longitudinalne populacijske studije (2021); <https://clps.hr/fertilitet-zena-i-muskaraca-u-hrvatskoj-pregled-po-zupanijama-u-2021/> (pristupljeno: 9. 8. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2002), Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2002.; <https://web.dzs.hr/Hrv/publication/2003/7-1-2h2003.htm> (pristupljeno: 7. 8. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2006), Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2005.; https://web.dzs.hr/Hrv/publication/2006/7-1-1_1h2006.htm (pristupljeno: 10. 8. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2012), Stanovništvo staro 15 i više godina prema vrsti zajednice u kojoj osoba živi, starosti i spolu, Popis 2011.; https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_26/H01_01_26.html (pristupljeno: 2. 9. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2013), Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku; https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf (pristupljeno: 7. 8. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2016), Statistički ljetopis 2016; <https://podaci.dzs.hr/media/3qka3pxj/sljh2016.pdf> (pristupljeno: 7. 8. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2020), Statističke informacije 2020; <https://podaci.dzs.hr/media/v2onhbqe/statinfo2020.pdf> (pristupljeno: 7. 8. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2021), Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske 2020. g.; <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/migracija-stanovnistva/> (pristupljeno: 7. 8. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2021a), Obitelji prema tipu i broju članova po gradovima/općinama (Popis 2021. g.); <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/> (pristupljeno: 12. 8. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2021b), Obitelji s djecom prema tipu obitelji i broju djece prema starosti po županijama (Popis 2021. g.); <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/> (pristupljeno: 12. 8. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2021c), Prirodno kretanje stanovništva u 2020.; https://podaci.dzs.hr/media/0niiahta/si-1684_web.pdf (pristupljeno: 12. 8. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2022), Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2021; <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29028> (pristupljeno: 12. 8. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2023), Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2022; <https://podaci.dzs.hr/2023/hr/58059> (pristupljeno: 12. 8. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2023a), Statističke informacije 2023; <https://podaci.dzs.hr/media/t4jbehpz/stat-info-2023.pdf> (pristupljeno: 12. 8. 2023.)

Državni zavod za statistiku (2023b), Stanovništvo staro 15 i više godina prema vrsti zajednice u kojoj osoba živi, starosti i spolu po županijama, Popis 2021.; <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/popis-stanovnistva/> (pristupljeno: 2. 9. 2023.)

Eurostat (2021), Prosječna dob ulaska u prvi brak prema spolu;

<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00014/default/table?lang=en>

(pristupljeno: 12. 8. 2023.)

Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2022.), Prirodno kretanje u Hrvatskoj u 2021. godini:

https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2022/08/Prirodno_kretanje_2021_0822.pdf

(pristupljeno: 6. 8. 2023.)

Izješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba;

https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1998_07_92_1248.html (pristupljeno: 10. 8.

2023.)

Klasifikacija NUTS u Republici Hrvatskoj (2022); <https://dzs.gov.hr/istaknute-teme-162/prostorne-klasifikacije-i-subnacionalne-statistike-2/klasifikacija-nuts-u-republici-hrvatskoj/450> (pristupljeno: 9. 8. 2023.)

Klasifikacija prostornih jedinica za statistiku (NUTS) (2022); <https://dzs.gov.hr/istaknute-teme-162/prostorne-klasifikacije-i-subnacionalne-statistike-2/klasifikacija-prostornih-jedinica-za-statistiku-nuts/442> (pristupljeno: 9. 8. 2023.)

NN 125/2019 (20.12.2019.), Nacionalna klasifikacija statističkih regija 2021. (HR_NUTS 2021.) https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2019_12_125_2507.html

(pristupljeno: 15. 8. 2023.)

Popis tablica

Tablica 1. Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske prema popisnim godinama od 1991. do 2021. godine

Tablica 2. Prostorno kretanje stanovništva Hrvatske od 1998. do 2022. godine

Tablica 3. Kretanje stopa nupcijaliteta i divorcijaliteta u Hrvatskoj (2012.-2022. g.)

Tablica 4. Sklapanje građanskih i vjerskih brakova u Hrvatskoj između 2011. i 2021. godine

Tablica 5. Prosječna dob stupanja u brak u Hrvatskoj između 2011. i 2021. godine

Tablica 6. Broj bračnih i izvanbračnih zajednica u Hrvatskoj 2011. i 2021. godine

Popis slika

Slika 1. Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske od 1991. do 2022. godine

Slika 2. Totalna stopa fertiliteta (TFR) u Hrvatskoj po županijama (NUTS 3) 2021. godine

Slika 3. Totalna stopa fertiliteta (TFR) u Hrvatskoj po županijama (NUTS 3) 2021. godine (kartografski prikaz)

Slika 4. Prosječna totalna stopa fertiliteta (TFR) u Hrvatskoj po regijama (NUTS 2) u 2021. godini

Slika 5. Totalna stopa fertiliteta u Hrvatskoj (NUTS 1) od 2011. do 2021. godine

Slika 6. Totalna stopa fertiliteta u Hrvatskoj (NUTS 1) od 2011. do 2021. godine

Slika 7. Tip obitelji u Hrvatskoj 2021. godine

Slika 8. Broj članova obitelji prema tipu obitelji u Hrvatskoj 2021. godine

Slika 9. Obitelji prema broju djece u Hrvatskoj 2021. godine

Slika 10. Kretanje broja sklopljenih i razvedenih brakova u Hrvatskoj (2012.-2022. g.)